trenches (2 x 5 m) and two test pits (1 x 1.2 m and 1 x 4 m) (a total of 25.2 m^2) were excavated. The old road marked in plans from the second half of the 18th century and a late 18th–20th-century cultural layer with finds were discovered. A corner of the foundation of the churchyard that existed until the late 19th century was found in test pit 1. No burials were discovered.

SEDA

Darius Kontrimas

Žvalgomieji tyrimai centrinėje A. Baranausko aikštėje

XIII a. viduryje Sedos (Mažeikių r.) apylinkės įėjo į vieną iš didesnių kuršių žemių – Ceklį. Sedos apylinkėse jokių II tūkst. pradžios archeologinių paminklų nežinoma, išskyrus piliakalnį (1 pav.). Lietuvos piliakalnių sąvade nurodoma, kad piliakalnis buvęs į Š nuo miestelio, kairiajame Varduvos krante – tai buvo apie 40 m skersmens pakilimas, apjuostas žiedo formos pylimu, vadinamas Pilale arba Kalpės kalnu. G. Zabiela, tyrinėjęs negausius šaltinius, daro išvadą, kad tuo metu gyvenimas virė palei Varduvą. Grūstė tuo metu buvo šių apylinkių centras, o Sedoje ir Renave buvo po pilaitę, kurios saugojo Grūstę iš abiejų pusių. Kaip ir visur Kurše šių apylinkių gyvenimas sunyko XIII a. viduryje ir atsikūrė tik XVI a. naujesnėse vietose, todėl ir dabartinė Seda jau kiek nutolusi nuo savo senosios vietos – piliakalnio (Zabiela G., Sedos apylinkės II tūkstantmečio pradžioje, *Žemaičių praeitis*, t. 5: *Seda*, V., 1997, p. 12–14).

Dabartinė Seda yra įsikūrusi prie Varduvos upės ir Sedos (dar vadinamo Sedulos) ežero. Varduvos upė, malūno kanalas bei Sedos ežerą su Varduvos upe jungęs Sedulos upelis ir pelkėtas jo slėnis miestelį dalija į kelias dalis. Viena dalis – tai kadaise buvusio dvaro teritorija, esanti į V nuo malūno ir miestelio centro. Ją iš visų pusių juosia Varduvos upė, tik R nuo miestelio centro skiria malūno kanalas. Antroji dalis – į P nuo buvusio dvaro teritorijos, kairiajame Varduvos krante esanti Užtiltė – priemiestis. Trečioji dalis – Telšių gatvės rajonas, esantis prie parapijos bažnyčios, į P nuo buvusio Sedulos upelio. Ketvirtoji dalis – dabartinio miestelio centrinė dalis. Centrinę miestelio dalį iš V riboja Varduvos upė ir buvusio dvaro malūno kanalas, iš Š – Varduvos upė, R ne taip seniai užstatyta teritorija ir Sedos ežeras, P – Sedos ežeras ir buvęs Sedulos upelis.

Miestelis prie Sedos dvaro šaltiniuose pradedamas minėti XVI a. pradžioje, tačiau tiksli jo įkūrimo data nenustatyta. Sedos parapijos bažnyčia funduota dar prieš 1538 m. (Baliulis A., Iš Sedos praeities, *Žemaičių praeitis*, t. 5: *Seda*, V., 1997, p. 17). XVI a. pabaigoje Sedoje jau turėjo būti ir turgaus aikštė. 1659 m. per gaisrą Sedoje sudegė 43 namai. Iš 1694 m. inventoriaus matyti, kad Sedoje tuo metu buvo 54 dūmai. Iš inventoriuje pateikiamo aprašymo galima manyti, kad buvusi tik viena gatvė, tačiau pažymima, kad būta ir turgavietės. XVIII a. pradžioje Seda perėjo į Sapiegų giminės rankas. Iš 1744 m. Sedos dvaro pastatų aprašymo matyti, kad buvo statomi nauji dvaro pastatai vietoj nugriautų XVIII a. pradžioje. 1764 m. inventoriuje surašytos 54 sodybos (tiek pat kaip ir 1694 m.). Šiame inventoriuje jau aiškiai matyti, kad miestelyje buvo keturkampė aikštė. Galimas daiktas, kad Sedulos įlanka tarp bažnyčios ir miestelio buvo nusekusi ir pelkei sausinti iškastas kanalas. 1765 m. buvo kuriama nauja miesto dalis. A. Sapiega per bažnyčios jurisdiką nutiesė

gatvę – kelią į miestą. Per Sedulos slėnį buvo supiltas pylimas ir pastatytas tiltas. Miestelis dabartinį planą įgavo 1764–1765 m., kai ir buvo nutiesta Bažnyčios gatvė.

Pirmą kartą archeologinius žvalgomuosius tyrimus Sedoje 1993 m. atliko A. Varnas. Tyrimų metu žvalgyta 1,22 km ilgio komunikacijų tranšėja, šurfais ištirtas bendras 108 m² plotas. Tyrimų metu nustatyta, kad didžiojoje miestelio dalyje sluoksniai permaišyti. Tarp Vytauto g. 7 ir A. Baranausko aikštės vietomis buvo išlikusių medinio grindinio liekanų, o prie aikštės ŠV kampo aptiktas suardytas akmenų grindinys, kuris atidengtas apie 60 cm gylyje. Tokių pačių grindinių fragmentų aptikta ir J. Žemaitės gatvėje. Ankstyviausi horizontai datuoti XVIII–XIX a. (*LIIR*, f. 1, b. 2115).

2000 m. L. Kvizikevičius Sedoje žvalgė tiesiamą telefono kabelių trasą. Žvalgyta 800 m ilgio trasa ir ištirtas vienas 1 m² dydžio archeologinis šurfas. Archeologiškai vertingas XVIII a. datuojamas kultūrinis sluoksnis aptiktas P miestelio dalyje – šalia buvusios žydų sinagogos. Daugelio žvalgytų vietų sluoksnį sudarė supiltinis smėlis, vietomis persimaišęs su pilkomis žemėmis, užvežtas XX a. tiesinant ir aukštinant miestelio gatves. Varduvos gatvėje kastos tranšėjos stratigrafija parodė, kad gatvė bent iki XIX a. buvo drėgna ir neužstatyta. Šurfe 1 aptiktas akmenų grindinys bei drenažo griovys, kuris pagal aptiktus radinius datuotas XVIII–XIX a. (*LIIR*, f. 1, b. 3615).

2011 m. archeologinius žvalgomuosius tyrimus Sedoje, Bažnyčios, Domijos, Ežero ir Žemaitės gatvėse atliko D. Kontrimas. Tyrimų metu buvo ištirti 24 bendro 54 m² ploto šurfai. Nustatyta, kad Ežero, Bažnyčios ir Žemaitės gatvėse būta XX a. pradžios grindinio. Ežero gatvėje būta ir senesnio (iki XVIII a.) grindinio, kurio fragmentas aptiktas šurfe 4. Šis grindinys

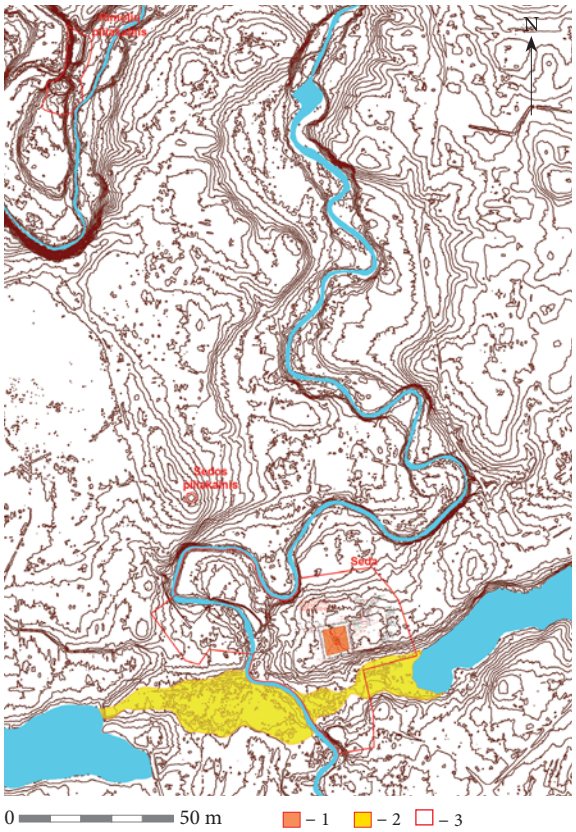

1 pav. Sedos apylinkų planas: 1 – centrinė Sedos aikštė; 2 – užpelkėjęs slėnis; 3 – kultūros paveldo objektai. D. Kontrimo brėž.

Fig. 1. A plan on the vicinity of Seda: 1 – the central square of Seda; 2 – a boggy valley; 3 – cultural heritage objects

jau sunaikintas tiesiant kanalizacijos vamzdžius. Bažnyčios gatvės didžiojoje dalyje, nuo autobusų stotelės iki namų 9 ir 7, buvo Sedulos upelio užpelkėjęs slėnis, kurį žmonės sausino klodami eglišakius ir pildami skiedras, o archeologiškai vertingo sluoksnio čia nėra. Ežero, Žemaitės, Bažnyčios ir Domijos gatvėse, jų važiuojamųjų dalių vietose archeologiškai vertingo sluoksnio nėra arba jis jau yra sunaikintas,

0 1 cm

2 pv. Žalvarinė peilio geležtės įtvara. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 2. A brass knife bolster

0 5 cm

3 pav. Pentinas. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 3. A spur

0 2 cm

4 pav. Lankinės segės fragmentas. D. Kontrimo nuotr.

Fig. 4. A fragment of a crossbow brooch

aptikti pavieniai radiniai datuojami XVIII–XX a.

2012 m. žvalgomųjų tyrimų metu Sedos teritorijoje, A. Baranausko aikštėje, suprojektuotų apšvietimo tinklų vietose buvo ištirta 18 1x1 m dydžio šurfų (bendras plotas 18 m^2). Ištyrus šurfus buvo atliekami tranšėjų kasimo žvalgymai (žvalgytas 170 m^2 plotas). Tyrimų metu surinkti 78 radiniai saugomi MM.

Tirtuose šurfuose fiksuotas 0,7–1,5 m storio XVII–XX a. kultūrinis sluoksnis. Iki 60–70 cm gylio fiksuoti grunto sluoksniai priskirtini piltiniams, su pavieniais XVII–XVIII a. radiniais. Aptikta ir XX a. šiukšlių. Sluoksniai greičiausiai suformuoti tvarkant ir lyginant aikštę XX a. (šurfe 7, 70 cm gylyje rasta 1940 m. TSRS 5 kapeikų moneta). 60–90 cm gylyje šurfuose fiksuotas neintensyvus ir maišytas XVII–XVIII a. kultūrinio sluoksnio horizontas (be keramikos šukių, rasta peilio geležtės įtvara (2 pav.), geležinis pentinas (3 pav.).

Šurfuose 9, 12, 13, 14, 15 fiksuoti eglišakių sluoksniai, identiški fiksuotiems ankstesnių tyrimų metu (Bažnyčios gatvėje ir jos aplinkoje). Šių sluoksnių buvimą Š, ŠR aikštės dalyje paaiškinti sunkiau, nes pati aikštė yra aukštesnėje vietoje nei buvęs užpelkėjęs upelio slėnis (maždaug 4–5 m aukščiau nei buvusio slėnio vieta), tačiau tiriant šurfus virš pat įžemio pradėdavo skverbtis gruntinis vanduo. Tikėtina, kad ŠR aikštės dalis buvo kur kas žemesnė.

Šurfe 15, H_{abs} 115,10–115,50 m gylyje rastas žalvarinės lankinės segės fragmentas (4 pav.), datuojamas I tūkst. II puse. Fragmentas yra per mažas, kad galima būtų nustatyti segės tipą. Viename liemenėlio krašte yra išlikęs mažas „ragelis“, tačiau sunku pasakyti, ar tai galėtų būti laiptelio dalis. Segės fragmentas į aikštę galėjo patekti atsitiktinai su gruntu, atvežtu sausinant ar norint pakelti aikštės paviršių. Gali būti, kad gruntas buvo atvežamas iš I tūkst. – II tūkst. pradžios kapinyno, kuris iki šiol šalia Sedos nėra lokalizuotas. Toks kapinynas tikėtinai galėtų būti į Š, ŠV nuo Sedos centrinės dalies, Sedos ar Rimolių piliakalnių aplinkoje (1 pav.). Atsižvelgiant į tai, kad Sedos piliakalnio chronologija nėra aiški, labiau tikėtina, kad kapinynas galėjo būti arčiau Rimolių piliakalnio. Neatmestina ir galimybė, kad I tūkst. kapinynas galėjo būti ir kur kas arčiau dabartinės Sedos, o pati vietovė buvo apgyvendinta anksčiau nei XVI a., kaip manyta iki šiol. Tačiau atsižvelgiant

į Sedos reljefo ypatybes, mažai tikėtina, kad kapinynas galėjo būti centrinėje Sedos dalyje.

The field evaluation in central A. Baranausko Square

During the 2012 field evaluation at the sites of planned lighting networks in A. Baranausko Square in Seda (Mažeikiai District, NW Lithuania), eighteen 1 x 1 m test pits (a total of 18 m^2) were excavated and the digging of the trenches was monitored (170 m^2) (Fig. 1).

A 0.7–1.5 m thick, 17th–20th-century cultural layer was recorded in the excavated test pits. The soil layers recorded to a depth of up to 60–70 cm should be assigned to the fill layers with isolated 17th–18th-century finds. A 17th–18th-century mixed cultural layer horizon with sparse traces of human activity was recorded at a depth of 60–90 cm in the test pits. (In addition potsherds, a knife bolster (Fig. 2) and an iron spur (Fig. 3) were found. Layers of fir branches identical to layers recorded in previous investigations (on Bažnyčios Street and its vicinity) were recorded in test pits 9, 12, 13, 14, and 15.

A fragment of a bronze crossbow brooch (Fig. 4) dating to the second half of the 1st millennium was found in test pit 15.

ŠEDUVA

Ugnius Budvydas

Tyrimai Šeduvoje

2012 m. birželio–liepos mėnesiais Šeduvos (Radviliškio r.) senojo miesto vietos (UK 30340) 3 sklypuose buvo atlikti archeologiniai tyrimai.

Laisvės aikštėje 3 tyrimai buvo vykdomi vandentiekio trasos vietoje, kurios bendras ilgis 26 m, plotis 1 m. Kadangi 12 m ilgio trasos atkarpa buvo kasama greta aukščiau paklotų vamzdžių, detalieji tyrimai buvo vykdomi tik trasos ŠV dalyje, kur ištirta 14 m ilgio bei 1 m pločio perkasa (iš viso 14 m^2), likusioje trasos dalyje buvo atliekami žvalgymai. Tyrimo metu visame perkasos plote fiksuoti XX a. suardymai su pavieniais tradicinės kaimiškos keramikos fragmentais. Vertingas kultūrinis sluoksnis neaptiktas.

Taikos g. 4 projektuojamos 32 m ilgio vandentiekio trasos vietoje buvo ištirta 20 m ilgio bei 1 m pločio perkasa 1. Tyrimo metu visame jos plote buvo fiksuoti XX a. suardymai, tik perkasos PV dalyje (šalia Vytauto g. 46) atsidengė neaiškios medinės konstrukcijos elementai bei sienelės profilyje fiksuoti keli ūkinių duobių kontūrai. Vienoje iš duobių rasti 5 tradicinės kaimiškos keramikos fragmentai, priklausę vienam puodui. Keramika datuojama XVII a. Likusioje perkasos dalyje bei žvalgytoje vandentiekio trasos atkarpoje vertingas kultūrinis sluoksnis neaptiktas.

Vilniaus g. 13A žvalgomieji tyrimai vykdyti projektuojamos vandentiekio trasos vietoje, kurios bendras ilgis 65 m, plotis 50–70 cm, gylis 1 m. Jų metu ištirti 5 šurfai – kiekvienas 2x1 m dydžio (iš viso 10 m^2). Šurfuose fiksuotas 0,4–1,1 m storio XX a. supiltinis sluoksnis su tamsiai pilka maišyta molinga žeme, kuriame rasta pavienių XVIII–XIX a. radinių – buitinės keramikos šukių, koklių fragmentų. Tik šurfe 3, 1,15 m gylyje po XX a. suardymais atsidengė tamsiai pilkos maišytos žemės sluoksnis, kuriame aptikta keliasdešimt buitinės keramikos fragmentų. Išskirtas sluoksnis datuotas XVIII–XIX a.

Kadangi planuojamos trasos projektinis gylis nesiekia šurfe 3 fiksuoto kultūrinio sluoks-